

دانستن راز این اجسام منور آسمانی بود. سفریه کرات و سیارات دیگر، همیشه برای آدمیان جاذبه‌ای خاص داشته است. انسان همیشه به دنبال یافتن کراتی شبیه زمین یا دست کم، اطمینان از وجود چنین جاها بوده است. به قول یکی از دانشمندان، زمین گهواره انسان است اما انسان همیشه در گهواره نخواهد ماند.

شاید قدیمی‌ترین آثار، علمی - تخیلی کتابی به نام شفقتی‌های تولد باشد. این کتاب را شخصی به نام آنتیوش دیوجانس نوشت. او این اثر و دو اثر خود را بدمورد سفر به ماه، در قرن اول پیش از میلاد نوشته است. با این همه، چنین آثاری، داستان علمی - تخیلی بدمعنای امروزی آن نیستند، چرا که ملاک و معیار این داستان‌ها، تخیل صرف است. تخیل تنها یک جنبه علمی و ادبی است که بعداً به آن اشاره خواهم کرد. امروزه هریک از نویسنده‌گان داستان‌های علمی - تخیلی، بر حسب ذوق و علاقه خود، در یکی از روشنگری‌های علمی و دانشگاهی یا درس می‌خوانند یادرس می‌دهند و کمایش به آخرين دستاوردهای علمی زمان خود نیز مجهزند. البته نویسنده علمی - تخیلی، هرچه بنویسد، دلیل بر علمی بودن آن و یا مکان وقوع آن نیست. او اشتباه می‌کند و تردیدی هم در این مورد نیست. با این حال، این نکته نمی‌تواند باعث نادیده‌گرفتن محاسن و سودمندی اندیشه‌ها و نظریات اوبشود.

تحقیق تخلیلات علمی
در این جا نکته‌ای اشاره می‌کنم و آن اختلافی است که

جومی کنند تا نشانه‌های تاریخی برای اثبات ادعای خود بیاورند، راه درستی را انتخاب نکرند. آنها تا حدی پیش رفتگاند که «جمهوری» افلاطون و «کمدی الهی» اهانه را هم علمی - تخیلی دانسته‌اند. با این همه، داستان‌های علمی - تخیلی که به آینده و به دستاوردهای آن متکی هستند، به چنین سابقه‌ای نیاز ندارند. شاید یکی از دلایل جست و جو برای چنین پیشینه تاریخی، قدمت و سابقه باشد. چرا که سابقه و سن و سال عامل مهمی در کسب احترام و بزرگی است. اما واقعیت همان است که اشاره کردم.

داستان‌های علمی - تخیلی پدیده‌ای نو و نتیجه صنعتی شدن بعضی کشورها و انقلاب‌های علمی و اجتماعی یکی دو قرن اخیر است. با وجود این، نویسنده‌گان بزرگ داستان‌های علمی - تخیلی افرادی چون آسیموف، جان کریستوف، لستر دلوری و غیره، در بسیاری از آثار خود یا به دستگاه‌های علمی مطرح در داستان‌های شان اشاره‌ای کلی و گذرا دارند و یا همانند هری هریسون و آرتور سی‌کلارک در بعضی از آثار خود، نکات علمی و فنی را بیشتر می‌شکافند.

سابقه و پیشینه

صدها سال پیش از این، به داستان‌هایی بر می‌خوریم که در آنها نقش تخیل بسیار پراهمیت است. داستان‌هایی می‌بینیم که در آنها از آرزوی بیان تأثیر و میل بایدار آدمیان به دانستن سخن گفته شده است.

شاید از نخستین روزی که ادص روى زمین ایستادو سرش را بلند کرد و ستارگان درخشان را دید، یکی از آرزوهایش

موضوع بحث ما داستان‌های علمی - تخیلی است. با توجه به کمبود وقت، اجازه بدهید از روی یادداشت‌هایم بخوانم. اولین نکته در مورد داستان‌های علمی - تخیلی، تاریخچه آن است. از آن جایی که فکر می‌کنم تاریخچه داستان‌های علمی - تخیلی چندان ارباطی به موضوع بحث ما ندارد، به طور جداگانه بهاین بخش نمی‌پردازم، ولی در ضمن بحث، اشاره مختصری به آن خواهم داشت.

مفهوم داستان علمی - تخیلی

ورود به بحث اصلی را با چند پرسش آغاز می‌کنم. داستان علمی - تخیلی چه اهدافی را دنبال کرده یادنیزی می‌کند؟ آیا هدف این گونه داستان، همه فهم کردن علم است؟ آیا هدف آن شرح نکات علمی است؟ شاید اختر شناس بر جسته آلمانی در ۱۶۴۴ میلادی، با نوشتن کتاب رؤیا، چنین اهدافی داشته است. در این داستان، مسافرانی به کره ماه می‌روند و باستانیان بر سطح ماه سطح زمین و چرخش آن را تماشامی کنند. ناید فراموش کرد که در آن زمان، زمینیان گردش این کره را باور نداشتند و شاید چنین داستانی بی‌هدف و از سر تفنن نوشته نشده است. با این همه، داستان علمی - تخیلی، شرح و بسط علمی و همه فهم کردن آن نیست. این مورد را بعداً بیشتر خواهم شکافت، اما داستان‌های علمی - تخیلی، بعد از صنعتی شدن کشورهای اروپایی و امریکا و اعتقاد به پیشرفت بی‌حدود مرز، به اوج خود رسیده است.

بنابراین، کسانی که در گذشته‌های دور جست و

حیرت می‌کند و می‌گوید: خب بعد از افسانه، چه بخواند؟ انيشتین، برای بار سوم می‌گوید: باز هم افسانه‌بخواند. اين حرفها تاکيد بر همين مساله دارد.

خوب یا بد؟

بدون تردید، اين داستان‌ها خوب و بد دارند و متناسب‌انه آثار بد اين نوع ادبی بسیار است. بدون شک، حکومت‌ها و نظام‌های حاکم سرمایه‌داری، مشوق اين گونه داستان‌های علمی - تخيلي، یعنی نوع گمراه‌کننده و منحرف‌کننده آن هستند. آنها تلاش‌می‌کنند با طرح مسائل بی‌ربطی چون جنگ ستارگان، اين نوع داستان‌ها را به بیراهه پکشند. اما اين سوءاستفاده تنها در مورد اين نوع ادبی نیست، بلکه چنین نظام‌هایی در بسیاری از زمینه‌های دیگر ادبی نیز به همین شیوه متولی می‌شوند. اصولاً داستان‌های علمی - تخيلي خوب، علاوه بر فهم و اشاره به جامعه‌آينده، به روابط انسانی و پيروزی بشر بر مشکلات ناشی از تكنولوجی می‌پردازند، در حالی که نوع بد آن، مشوق‌پاس و نالمیدی و ويرانی است.

گرچه داستان‌های علمی - تخيلي به زمینه‌ها و موضوعات بسیاری از فرار و يروس‌ها و موجودات آزمایشگاهی از آزمایشگاه گرفته تا سفر به کرات دیگر، می‌پردازند، اما هیچ یک از آنها هنوز جذابیت سفرانسان را به سیارات و کهکشان‌های دیگر را نداشته است. ساده‌تر بگوییم، نوع خوب اين نوع ادبی علاوه بر اميدوارکردن انسان به حل مشکلات جامعه خود، به نوعی هشدارهایی نیز به او می‌دهد.

وقتی موضوع رمانی، نابودی جهان بعد از انفجار اتمی است، در واقع نویسنده براساس شرایط بحرانی و امکان وقوع جنگ هسته‌ای است که دست به خلق چنین اثری زده است. نمونه‌های اين آثار بسیار است؛ از جمله اين آثار Z.for A.for Adom این هشدار به ویژه در آثاری که برای نوجوانان نوشته شده، بسیار چشمگیر است، چرا که آنها سازندگان جهان فردا هستند.

رابرت هنرین، از نویسنده‌گان معروف علمی - تخيلي، درباره داستان‌های علمی - تخيلي می‌گوید: «داستان علمی - تخيلي، داستان واقع گرایانه جهان فرداست.» او یک گام جلوتر رفت و با عبارتی کم و بیش اغراق‌آمیز، اضافه می‌کند: «داستان علمی - تخيلي، جوانان ما را جانان پرورش می‌دهد که شهر و ندان بالغ و عاقل کهکشان‌ها باشند.» او اين نوع ادبی را داد واقع، گمانهزنی آينده می‌داند.

چرا بسیاری از نوجوانان و جوانان دنیا شيفته داستان علمی - تخيلي هستند؟ قبل از اين که به اين سؤال جواب بدهم، به اين نکته اشاره می‌کنم که داستان علمی - تخيلي، فانتزی نیست. داستان علمی - تخيلي و فانتزی متراff هم نیستند و اين دو را نباید با هم اشتباه کرد. اين نکته از آن جهت حائز اهمیت است که چه در مجله‌های نوجوانان خودمان و چه در جاهای دیگر، هر دو گونه اين آثار در کنار هم چاپ می‌شود.

اما داستان علمی - تخيلي اساساً در باب کاربرد و موارد استفاده علم و نیز آينده بشر در اين جهان و در کل عالم هستی سخن می‌گويد. به عبارت دیگر، اين نوع ادبی از علم موجود و شناخته شده؛ بهسوی آن چه در آينده ممکن است، حرکت می‌کند، درحالی که فانتزی اغلب به غيرممکن،

کودکان و نوجوانان، مفاهیم علمی را اسان تر از بزرگسالان درگ می‌کنند

آسيموف، بين ری برادربری (از چهره‌های مطرح و باسابقه ادبیات علمی - تخيلي) و ارثور سی کلارک قایل می‌شود. آسيموف می‌گويد: «ری برادربری استعداد فوق العاده‌ای دارد، ولی از علم بهره چندانی نبرده است. بتایران، وقتی به نکته‌ای علمی می‌رسد، از آن طفره‌هی رو، اما ارثور سی کلارک یک دانشمند است، بهمین دلیل، وقتی به موضوع علمی می‌رسد، آن را بازمی‌کند.»

امروزه دیگر کسی به رمان «سفر به اعماق زمین»^{۱۰} زول ورن با دید داستان علمی - تخيلي نگاه‌نمی‌کند. چرا که پیشرفت علم، بر وجود دنیایی در زیرزمین خط بطلان کشیده است. با این همه، این رمان نفی نیوغ زول ورن و جنایت دیگر آثار او نیست. بتایدرافاموش کرد که آن چه داستان علمی - تخيلي از آن حرف می‌زند، در واقع «گزینه‌ای ممکن» است، نه «حکمی قطعی». به هیچ وجه نباید به آن به چشیده‌گویی آينده نگاه کرد. آن چه نویسنده اين نوع آثار ادبی می‌گويد، گزینه‌ای احتمالی است که براساس شرایط کنونی به رشته تحریر درآمده است. البته، نمومنهای حیرت‌انگیزی از اين آثار وجود دارد که جهان را متحول کرده است. بسیاری از وسائل و ابزارهای علمی که در رمان‌های زول ورن به تخيل درآمده‌اند از مرگ او ساخته شده است و اکنون چون وسایلی عادی در دسترس من و شما قرار دارد.

نکته‌ای دیگر که می‌خواهم به آن اشاره کنم، موضوع ماهواره‌های است. تا جایی که خاطرم هست، در سال ۱۹۴۴ آرثور سی کلارک داستان کوتاهی در موردهای ماهواره‌ها نوشت که در اين داستان، سه ماهواره با قرارگرفتن در سه راس یک مثلث فرضی، تمام سطح کره‌زمین را تحت پوشش قرار می‌دادند. اين داستان در سال ۱۹۴۴ برنده جایزه طلاین فرانکلین شد و پس از آن، دانشمندان به فکر افتادند که شاید ساخت چنین وسیله‌ای ممکن باشد و خود شما بهتر از من می‌دانید که این کار به کجا کشید. به عبارت ساده‌تر، داستان علمی - تخيلي، پایی در علم و دستی در تخيل دارد و این نوع ادبی، واقیتی مبنی بر منطق علمی زمان خوداست.

تخیل خلاق

یکی از نویسنده‌گان داستان‌های علمی - تخيلي نوجوانان، در جواب این پرسش که «چرا بخی از دانشمندان بزرگ برای نوشن داستان‌های علمی - تخيلي خود را به زحمت می‌اندازند؟» می‌گوید: «علم‌همان قدر به خود ممکن است که به تخیل.» حق باවست. مردم عادی، دانشمندان را همیشه با لباس سفیدرن درون آزمایشگاه‌ها تصویر می‌کنند در حالی که بیشتر کشفیات علمی، خارج از آزمایشگاه و در یک آن، به موقع بیوسته است. نمونه این موضوع، نسبیت انيشتین است که یک آن، به طور کامل به ذهن او رسید و پس از آن بود که انيشتین برای اثبات این فرضیه، دست به کار شد. چون ریاضیات این نایخواهی بزرگ تعریفی نداشت، اثبات‌های بسیاری مرتکب شد و دانشمندان دیگر نیازابتاهی او را یادآور می‌شدند، اما سرانجام تئوری او محقق شد و به اثبات رسید. به نظر اين نویسنده کودک و نوجوان، دانشمند و نویسنده داستان‌های علمی - تخيلي، هر دو می‌دانند که تخیل و بدیهیه گویی، بهداشتی تفکر منطقی اهمیت دارد. ما قرن‌هاست که عالم‌نیمه هوشیاری و اشراف را بخوبی و هوشیاری و خرد محنن را بآها داده‌ایم. ما از یاد برده‌ایم که هوشیاری فقط نوک کوچک کوه بخ است،

از آنجا که اغلب نوجوانان تجویه چندانی به مرگ ندارند، هر چیز درباره آینده نوشته شود آنها را به خود جذب می‌کند

نمونه خوب داستان‌های علمی - تخيلي علاوه بر اميدوار کردن انسان به حل مشکلات جامعه خود به نوعی هشدارهایی را نیز به او می‌دهد

در حالی که عالم‌نیمه هوشیاری بخش بزرگ‌تر آن است که در زیر آب قرار دارد. نویسنده اين نوع ادبی، مدام احساس حیرت و تخیل نوجوان را که در حال جوش و خروش است، دامن می‌زند. بعضی از پدر مادرها یا حتی معلمان، تصور می‌کنند خواندن فانتزی یا داستان‌های علمی - تخيلي، ذهن کودکان‌شان آشفته می‌شود و از این رو، کتاب‌هایی درباره جهان واقعی در اختیار کودکانشان می‌گذارند اما این کودکان به عقاید خانه‌ای را نیز از دست می‌دهند. به این ترتیب، آنها در جهان واقعی را نیز از دست می‌دهند. به این ترتیب، آنها در جهان محدودی بزرگ خواهند شد و از آن جا که با انتها سلاح مؤثر یعنی تخیل خلاق و انتطاف‌پذیر، علیه ناشناخته‌ها مجهز نمی‌شوند، قادر نیستند به صورتی همه جانبه با آن روبرو شوند.

مادری، فرزندش را پیش انيشتین می‌برد و به دلیل شهرتی که انيشتین داشته، از او می‌پرسد: به نظر شما فرزندم چه کتاب‌هایی بخواند، بهتر است؟ انيشتین جواب می‌دهد که کتاب‌های افسانه‌ای بخواند. مادر، توجه می‌کند و می‌گوید، خبا! وقتی افسانه خواند، بعدچه بخواند؟ انيشتین می‌گوید: باز هم افسانه بخواند. مادر

آن هم نه براساس علم، بلکه براساس جادو و موارد الطبيعه متکی است. البته فانتزی نیز بر محور اصول و قواعد خود حرکت می کند و اگر چنین نبود، خوانندگان ما هرگز بوسی از درستی در آن نمی یافتد.

البته، پاسخ به این پرسش که چرا بعضی از نوجوانان از خواندن داستان های علمی - تخیلی لذت می برند و برخی لذت نمی برند کار دشواری است. با وجود این پاسخ به این که چرا برخی شفته آن هستند ساده تر است. در واقع، اغلب نوجوانان با توجه به شرایط سنتی که در آن قرار دارند، توجه چندانی به مرگ ندارند و چه بسا خود را جاودانه و نامیرا هم تصور می کنند. بدین ترتیب، آن چه درباره آینده نوشته شود، آنها را به سوی خود می کشد. از نظر فیزیکی و جسمی این افراد مدام در حال تحول و دگرگونی هستند و طبیعی است که اندیشه های شان نیز از دگرگونی خاص خود بر کار نخواهد بود. آنها هم چنان که به داستانها و اندوخته های علمی خود می افزایند، هرچه بیشتر به لحاظ فکری رشد می کنند و آرام آرام به جست و جوی موقیت خود در جهان اطراف و نیز تعبیری از خود و جهان پیرامون خود می پردازند. افکار و عقاید آنها منوزتابت شده و استوار نگشته است و آنها مدام به دنبال اندیشه ها و نظریات تازه هستند. طبیعی است نوجوانی که عطش خود به تازگی و نوادری را با خواندن نخستین داستان علمی - تخیلی فرومی نشاند، دیگر از این نوع ادبی به سادگی دست بر نمی دارد.

نوجوان ما شیوه های اجراء و شکافتن راز های ناگشوده است. او کمتر گرفتار دنیای مادی اطراف خود است. همین ماجراجویی و همین میل به کشف راز های ناگشوده، او را به سوی تخييل و تفکر می برد.

داستان های علمی - تخیلی همان پرسش هایی را مطرح می کند که نوجوان کتابخوان ما از خود می پرسد: راستی آینده ما چه خواهد شد؟ نقش ما در ساخت این آینده چیست؟ آیا ما در ساختن چنین آینده ای مستولیتی داریم؟ آیا وجود و حضور ما در جهان هستی ارزش و اهمیتی دارد؟ آیا اسکان که کشان فکر می کنند؟ آیا در کهکشان های دیگر موجود زنده نیز هست؟ بن شک پاسخ به چنین پرسش هایی برای بزرگسالان نیز مهم و مطرح است و شاید به همین دلیل، این نوع ادبی در بین آنها نیز طرفداران بسیاری دارد.

داستان های علمی - تخیلی اغلب با حوادث و رویدادهای علمی بشری پیوند دارد. مثلاً تکنولوژی جدید موجب رشد جامعه می شود و کشافت نو در عالم علم باعث دگرگونی جسمی و فکری می گردد. انسان به نوعی به خود آگاهی تازه و درک احتمالات جدیدی مرسد. نسل بشر مدام در حال بالندگی است. از این رو، باید به نوجوانانی که در حال رسیدن به مرحله بزرگسالی هستند، نمونه های مناسبی از چگونگی کنار آمدن با این تحولات نشان داد و آنها را از سودمندی این دگرگونی ها مطمئن ساخت. آنها در چندین داستان هایی افرادی را می یابند که همانند خود آنها ویژگی های خاصی دارند. نوجوانان در داستان های علمی - تخیلی، با احساسات و تفکراتی نظیر آن چه خود دارند، آشنایی شوند؛ احساساتی که خاص آنهاست و دیگری را به حیریم آن راهی نیست.

خوانندگان نوجوان داستان های علمی - تخیلی، آن چنان که از آمار و ارقام بر می آید، بسیار زودتر از همسالان و هم

آنچه داستان علمی - تخیلی از آن حرف می زند در واقع گزیده ای ممکن است نه حکم قطعی

نیز انسان ها شننے محبت، صلح، آرامش، نیکی و درستی خواهند بود.

در آن روزگار نیز آدمیان به دنبال کسانی که شادی واندوه را با او تقسیم می کنند، خواهند گشت. در واقع، هر داستانی چه اسطوره، چه فانتزی، چه افسانه، چه داستان علمی - تخیلی به آن سوی امور روزانه و بهست حیرت حرکت می کند و در آن به جست و جوی پردازد. هر داستانی به جای دور کردن کودک خوانندگان زندگی واقعی، او را با شهامت و امید برای زندگی واقعی آینده آماده می کند.

مانا و تابو

کودکی که با ادبیات تخیلی ناآشنا باشد، نسبت

به کودکی که تخیلش با فانتزی و داستان علمی - تخیلی گسترش یافته است، احتمالاً در درک بیولوژی سلولی یافیزیک پس از نیوتون با مشکلات بیشتری مواجه خواهد شد. معلمی که همراه کودکی از این گسترش تخیل لذت می برد، از استعداد نهفته آدمی با خبر است. چنین معلمی از کودکی که با کلاس هماهنگ نیست یانمی تواند تحصیلاتش را آدامه دهد، غافل نمی شود. وقتی توماس ادیسون، کلاس دوم ابتدایی بود، معلمش او را تعلیم نپذیر اعلام کرد و خانواده اش مجبور شدند از امریمه شدند. مادر وی که قبول نداشت پسرش خنگ باشد، خود تعلیم وی را در خانه به عهده گرفت. همیشه این طور نیست که کودکی با هوش و خوش قریحه، با قدرت تخیلش بتواند به آن سوی حقیقت قراردادی خیز بردارد. کشافت گالیله، ماهیت جهان هستی را دگرگون نکرد، فقط آن چه را اولیای امور، ماهیت جهان هستی می دانستند، دگرگون نکرد.

در هر داستانی معمولاً کودک عادی باید در مقابل قدرت قرار بگیرد، دست به خطر بزند و در برایر ترس در کمال شهامت قد علم کند. جوامع اولیه برای این قدرت دو وازه به کار می بردند؛ قدرت مهرآمیز را «هانا» و قدرت قهرآمیز را «تابو» می گفتند. خطوط قدرت (کابل های برق) عظیمی که در سراسر کشور ما گستره است تا به ریزگاه های ما روشانی بخشد و پیچعال های مان را به کار بیندازد، در آن واحد هم حامل مانا و هم حامل تابو است. اگر کلید چراغی را بزنیم و اتاقی را با نور آن روشن کنیم، قدرت مانا است و اما اگر نزدبانی که دو آتش نشان روی آن مشغول کارند سر بخورد و با سیم برق اتصال پیدا کند، قدرت تابو است.

آنها که فکر می کنند می توانند با تابو کنار بیایند و آن را در اختیار خود بگیرند، امیر غرور می شوند. کودکان این مفاهیم علمی جاری را بسیار راحت تر از بزرگسالان می فهمند و می پذیرند. این مفاهیم نه تنها برای بزرگسالان تو است، بلکه با آن چه یک نسل قبل یا در همین حدود به کودکان آموزش داده می شد، تصاد دارد. کودکان و نوجوانان ما همیشه در دنیایی با سرعت دگرگونی فزاینده زندگی کرده اند. آنها همیشه از نیروی نهفته در اتم آگاه بوده اند. آنها همیشه آگاه بوده اند که کره زمین نه تنها مرکز عالم نیست، بلکه سیاره ای معمولی در حاشیه کهکشانی معمولی است و آن نوری که بر آن می تابد، از چنان فاصله بعیدی می آید که سیاره ای دور دست را نه آن چنان که امروز هست، بلکه آن چنان که میلیون ها سال پیش بوده است، می بینیم. امروزه کودکان مفاهیم تازه، مفاهیمی را که موجب هر اس برخی از بزرگسالان می شوند، به راحتی می فهمند و می پذیرند.

داستان علمی - تخیلی را نایاب با فانتزی اشتباہ گرفت

پیشرفت داستان های علمی - تخیلی،
بعد از صنعتی شدن کشورهای اروپا و امریکا و
اعتقاد به پیشرفت بی حد و مرز
به اوج خود رسیده است

ردیفان خود به بیان دیدگاه های نومی پردازند. در بسیاری موارد، هیچ حد و مرزی برای نظریات آنها متصور نیست. آنها در این حالت، در اسباب بازی جدید خود، یعنی مغزشان، به جست و جو می پردازند و مدام از چنین کاری بیشتر لذت می بردند. برای آنها داستان های علمی - تخیلی نه تنها ناشانگر آینده، بلکه ضامن نامیرایی و جاودانگی است. این گونه ادبی، بیام اور امید برای آنان است؛ چرا که تمام آثار خوبی که در این زمینه برای نوجوانان نوشته شده، در مجموع با پایانی خوش و موفقیت قهرمان همراه است. عرصه این نوع ادبی چنان گستره است که عناصر انواع ادبی دیگر را هم می توانند دربر بگیرد. اکنون داستان های علمی - تخیلی، فکاهی، سیاسی، پلیسی و غیره، فراوان نوشته و چاپ می شود.

همان گونه که پیش از این نیز اشاره کرد، با وجود حضور عناصر انواع ادبی دیگر در این نوع ادبی، گیراترین و پر طرفدار ترین داستان های علمی - تخیلی، داستان هایی هستند که به سفر، فضا و کهکشان های دیگر می پردازند. جوان ما با خواندن چنین آثاری در می باید که در آینده